

Kunde Descartes gud ha skapat allt på ett sådant sätt att han inte hade existerat?

1. INLEDNING

En av Descartes centrala metafysiska teser är att Gud med en enda fri viljeakt har skapat allt som existerar förutom sig själv (CSMI, 200–201; CSMII, 293–94; CSMK, 25, 193).¹ Här skall jag försöka att besvara frågan huruvida Descartes teser om Guds natur är förenliga med att Gud kunde ha skapat allt på ett sådant sätt att Gud själv inte hade existerat.² Vid första anblicken ger Descartes olika teser om Guds natur stöd åt olika svar på denna fråga, varför Descartes teser om Guds natur skulle vara oförenliga med varandra. Betrakta två av Descartes andra centrala teser om Guds natur: tesen att Gud har gränslös makt och tesen att Gud existerar med nödvändighet (CSMK, 235, 363; CSMII, 31, 83). Tesen att Gud har gränslös makt tycks per definition medföra att Gud kunde ha skapat allt på vilket sätt som helst, inklusive på ett sådant sätt att han själv inte hade existerat. Tesen att Gud existerar med nödvändighet tycks dock blockera just denna slutsats. Om Gud existerar med nödvändighet kunde han inte ha skapat allt på ett sådant sätt att han inte hade existerat.

2. BREVEN TILL MERSENNE OCH MESLAND

Descartes är inte den förste som har försvarat tesen att Gud har gränslös makt, men han skiljer sig från sina föregångare i ett viktigt avseende. Där till exempel Thomas av Aquino håller för sant att Gud har gränslös makt

¹I texten citeras band I–II av *The Philosophical Writings of Descartes* via bandnummer som CSM. Band III av samma verk citeras som CSMK. Descartes håller för sant att det hör till Guds väsen att alltid existera (CSMII, 79). – Det finns alltså ingen tidpunkt då Gud har skapats, och börjat existera (jfr Williams 1978, 157–58). Ingen substans, inklusive Gud, har alltså skapat Gud eftersom Gud inte är skapad. Descartes menar dock att Gud mäktar existera utifrån sig själv, eftersom Gud har gränslös makt. Härigenom är Gud, i en mening, sin egen orsak (CSMII, 79–80).

²Frågan jag behandlar här uppstod på ett fredagsseminarium i filosofi vid Umeå universitet. Jag vill tacka Emma Beckman, Sten Lindström, Bertil Strömberg och Inge-Bert Täljedal för deras synpunkter på en tidigare version av denna uppsats.

inom ramarna för det logiskt möjliga så menar Descartes att Guds makt inte ens är begränsad till det logiskt möjliga (Thomas av Aquino, bok I, art. 84; CSMK, 235).

Hos Descartes är positionen att Guds makt inte är begränsad till det logiskt möjliga i huvudsak en konsekvens av tesen att Gud har skapat allt som existerar med en fri viljeakt. Låt oss kalla de påståenden som Gud har gjort till nödvändiga sanningar för *aktuellt nödvändiga sanningar*. Några av Descartes exempel på aktuellt nödvändiga sanningar är ”Triangelns vinkelsumma är lika med summan av två räta vinklar”, ”Två logiskt oförenliga påståenden kan inte samtidigt vara sanna” och den sanning som Descartes menar att alla andra sanningar har som sanningsgrund, ”Gud existerar” (CSMK, 235, 24–25).³ Eftersom Gud har skapat allt med en fri viljeakt, menar Descartes, så implementerade han inte de aktuellt nödvändiga sanningarna med nödvändighet. För att Gud skall ha varit *betingad* att implementera de aktuellt nödvändiga sanningarna, så måste de relevanta betingelserna ha existerat oberoende av Guds viljeakt, vilket är oförenligt med Descartes tes att Gud har skapat allt som existerar med en enda viljeakt. Alltså var Gud inte betingad att skapa allt som existerar enligt Descartes, utan kunde ha skapat allt på ett annorlunda sätt. Gud kunde till exempel ha gjort det falskt att alla cirkelns radier är av samma längd, han kunde ha låtit bli att skapa en värld, och han kunde ha gjort det falskt att logiskt oförenliga påståenden inte kan vara sanna samtidigt (CSMK, 25, 235).

Breven till Mersenne och Mesland är problematiska eftersom Descartes både håller för sant att de aktuellt nödvändiga sanningarna är nödvändigt sanna och att Gud kunde ha gjort dessa sanningar falska. Om Gud kunde ha gjort de aktuellt nödvändiga sanningarna falska så förefaller de aktuellt nödvändigt sanningarna att vara kontingent sanna, och Descartes framstår som motsägelsefull. Vi måste behandla detta problem eftersom ”Gud existerar” är en aktuellt nödvändig sanning. I enlighet med det ovanstående kunde Gud ha gjort även *denna* aktuellt nödvändiga sanning falsk.

Anledningen till att Descartes påståenden i breven till Mersenne och Mesland framstår som motsägelsefulla är att vi inte har tagit hänsyn till att Descartes behandlar två olika aspekter av Guds makt i sina teser om Guds natur. Där Descartes hävdar att Gud kunde ha gjort de aktuellt nödvändiga sanningarna falska betraktar han den makt som Gud har i kraft av sin fria vilja *per se*. Det är i kraft av denna fria vilja som Gud har implementerat de aktuellt nödvändiga sanningarna *som* aktu-

³Descartes hävdar att ”Gud existerar” är den mest *eviga* av alla möjliga sanningar, men att denna sanning också är en aktuellt nödvändig sanning följer av att Descartes håller för sant att Gud existerar med nödvändighet (CSMI, 197, 306).

ellt nödvändiga sanningar. Oberoende av den fria viljeakt med vilken Gud har skapat allt som existerar, vilket inkluderar implementeringen av de aktuellt nödvändiga sanningarna, har de aktuellt nödvändiga sanningarna inte *någon* modal status (jfr Alanen 1988, 189). Där Descartes å andra sidan hävdar att de aktuellt nödvändiga sanningarna är nödvändigt sanna betraktar han de aktuellt nödvändiga sanningarna som implementerade.

3. KONVERSATIONEN MED BURMAN

Så långt är Descartes modala metafysik överskådlig. Konversationen med Frans Burman 1648 leder dock till oklarheter. Vid den punkt där oklarheterna uppstår behandlar konversationen Descartes tes att det endast existerar en akt hos Gud, en akt med vilken Gud samtidigt får kunskap om allt, implementerar sin vilja och skapar allt (CSMI, 201; CSMK, 347). Burman hävdar att det är tänkbart att Guds beslut att skapa allt som existerar hade kunnat vara annorlunda, och att Gud därför också kunde ha skapat allt på ett annorlunda sätt. Burmans påstående tycks vara helt analogt med Descartes egna påståenden i breven till Mersenne och Mesland, men Descartes invänder ändå att det ur en metafysisk synvinkel är omöjligt att tänka sig att Guds viljeakt att skapa allt som existerar kunde ha varit annorlunda. I realiteten kunde Guds viljeakt inte ha varit annorlunda menar Descartes, eftersom Guds viljeakt inte är skild från Gud själv. Guds existens är inte primär i förhållande till Guds faktiska viljeakt, och han kunde inte ha existerat utan denna viljeakt (CSMK, 347–48).

I breven till Mersenne och Mesland skiljer Descartes tydligt på vad som är möjligt relativt den makt Gud har i kraft av sin fria vilja *per se* och vad som är möjligt relativt Guds faktiska viljeakt. Denna skillnad framträder inte lika klart i konversationen med Burman. Den bästa tolkningen av konversationen med Burman är att Descartes försöker driva Burman till att avstå från hypotetiska funderingar kring vad Gud kunde ha gjort i kraft av sin fria vilja *per se*, och *uteslutande* betrakta Guds faktiska vilja *som* implementerad. Denna tolkning motiveras i synnerhet av Descartes varnande anmärkning att det ligger bortom vår förmåga att besvara metafysiska frågor om Guds natur och handlingar, en anmärkning som påminner om argumentationen i brevet till Mesland. Fastän Gud till exempel kunde ha gjort det falskt att logiskt oförenliga påståenden inte kan vara sanna samtidigt skall vi inte försöka förstå hur detta kan vara sant, menar Descartes i brevet till Mesland. Att försöka begrippliggöra detta är enligt Descartes ett fruktlöst projekt, eftersom Gud har skapat vårt tänkande på ett sådant sätt att vi bara kan förstå sådant som

är möjligt relativt de *aktuella* modala sanningarna. Med andra ord, vi kan bara förstå sådant som är möjligt relativt Guds *faktiska* viljeakt (jfr CSMK, 235).

4. VARFÖR GUD INTE KUNDE HA SKAPAT ALLT PÅ ETT SÅDANT SÄTT ATT HAN SJÄLV INTE HADE EXISTERAT

I enlighet med Descartes modala metafysik gäller alltså följande med avseende på Guds egen existens. Att Gud existerar är en central aktuellt nödvändig sanning, men samtidigt är en av Descartes centrala teser om Guds natur att Guds makt inte kan ha några gränser. Om aktuellt nödvändiga sanningar om Gud i varje avseende delar den modala status som andra aktuellt nödvändiga sanningar har, så leder vår diskussion till slutsatsen att Gud också kunde ha gjort aktuellt nödvändiga sanningar om sig själv falska. På samma sätt och i samma mening som Gud till exempel kunde ha gjort det falskt att logiskt oförenliga påståenden inte kan vara sanna samtidigt kunde Gud i sådant fall ha skapat allt på ett sådant sätt att han inte hade existerat, och den aktuellt nödvändiga sanningen "Gud existerar" hade i sådant fall varit falsk.

Även om den rimligaste tolkningen av Descartes *bör* vara att "Gud existerar" och andra aktuellt nödvändiga sanningar om Gud har en speciell status så skulle det vara godtyckligt att utan ytterligare stöd för detta göra antagandet att aktuellt nödvändiga sanningar om Gud är uteslutna från de aktuellt nödvändiga sanningar som Gud kunde ha gjort falska.⁴ Därför skall vi inte göra något sådant antagande. För att kunna besvara frågan huruvida Gud kunde ha skapat allt på ett sådant sätt att han inte hade existerat skall jag i stället utgå ifrån Descartes tes att Gud saknar förmågan att beröva sig själv sin egen existens.

Först och främst, inga ting kan existera och inga sanningar kan gälla med mindre än att Gud vill att detta skall vara fallet. Denna premis stöds av Descartes tes att det inte kan finnas något subsisterande ting, någon lag eller någon sanning som inte är beroende av Gud (CSMII, 293–94), och av hans tes att Gud är den "universella" eller "totala" orsaken till allt och att inget kan vara fallet med mindre än att Gud vill det (CSMK, 272, 358). Följaktligen kan ingen annan substans vilja (att ting skall existera eller att sanningar skall gälla) infrias med mindre än att denna substans vilja sammanfaller med Guds vilja. För det andra, Gud saknar förmågan att beröva sig själv sin egen existens. (Det vore en ofullkomlighet hos Gud om han var kapabel att beröva sig själv sin egen existens.) Denna premis är hämtad från ett brev från Descartes

⁴Jämför Wilson (1978, 124). Se även Curley (1984, sektion VII).

till en okänd adressat (se CSMK, 212, 212n). Det följer härmed att ingen substans kunde ha berövat Gud hans existens, och därmed att Gud inte kunde ha skapat allt på ett sådant sätt att han inte hade existerat.

Om detta argument är rimligt så har det en viktig konsekvens. Om Gud inte kunde ha skapat allt på ett sådant sätt att han inte hade existerat, så är Descartes teser om Guds natur inbördes oförenliga. Guds makt kan inte vara gränslös samtidigt som han inte kunde ha skapat allt på ett sådant sätt att han inte hade existerat. Vi måste därför antingen förkasta det argument jag presenterat eller den tolkning av Descartes enligt vilken han förbehållslöst håller för sant att Guds makt är gränslös.

LITTERATUR

- Alanen, Lilli. 1988. Descartes, Omnipotence and Kinds of Modality. I *Doing Philosophy Historically*, red. Peter H. Hare, s. 182–96. Buffalo: Prometheus Books.
- Cottingham, John, Robert Stoothoff, och Dugald Murdoch, red. 1984 och 1985. *The Philosophical Writings of Descartes*, band I–II. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cottingham, John, Robert Stoothoff, Dugald Murdoch och Anthony Kenny, red. 1990. *The Philosophical Writings of Descartes*, band III. Cambridge: Cambridge University Press.
- Curley, Edwin M. 1984. Descartes on the Creation of the Eternal Truths. *The Philosophical Review* 93, nr 4 (Oktober), s. 569–97.
- Thomas av Aquino. *Summa Contra Gentiles*.
- Williams, Bernard. 1978. *Descartes: The Project of Pure Enquiry*. Hassocks: The Harvester Press.
- Wilson, Margaret Dauler. 1978. *Descartes*. London: Routledge & Kegan Paul.